

Peygamberliğe Delaleti Açısından Mâtürîdî Kelâmında İrhâs*

Öz: Bu çalışmada, Mâtürîdî kelâm ekolüne mensup kelimelerin irhâs kavramına yükledikleri farklı anlamlar ve söz konusu kavramın peygamberliğe delâlet niteliği inceleme konusu yapılmıştır. İslam düşüncesinde peygamberlerin risâlet öncesinde yaşadığı olağanüstü olaylar olarak tanımlanan irhâs, Mâtürîdî mezhebinde özellikle epistemolojik açıdan ihtiyatlı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmamız, Mâtürîdî kelâmcıların irhâs kavramına yönelik yaklaşımlarını, irhâsla ilgili rivayetlerin bilgi değerine ilişkin tercihlerini, irhâs rivayetlerine ne ölçüde referansta bulunduklarını ve peygamberlik delili olarak işlevini analiz ederek literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede kelâm disiplini açısından irhâs-mûcize ayrımını ve bu ayrımın nübüvvetin ispatındaki yerini ortaya koymayı hedeflenmektedir. Çalışma, klasik Mâtürîdî eserlerinin doküman analizi yöntemiyle incelenmesi ve irhâs rivayetlerinin nübüvvetin ispatı açısından değerlendirilmesi üzerine kuruludur. Bu kapsamda irhâs türü rivayetlerin Mâtürîdî kelâmcıların geneli tarafından teknik olarak mûcize kapsamında değerlendirilmediği, peygamberliğe hazırlık sürecinin işaretlerinden biri olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Ayrıca bazı kelâmcıların bu rivayetleri hissî mûcizelerle birlikte zikretmelerinden hareketle irhâs kavramına ilişkin net bir ayrım yapmadıkları görülmüştür. Sonuç olarak, bu çalışma irhâsın peygamberliğin delalet unsuru olarak değerlendirilmesine ve meseleye ilişkin perspektifin epistemik açıdan daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Muhammed
Fatih EREN**
İbrahim
KAPLAN***

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Nübüvvet, Mâtürîdîlik, Delâil, Mûcize, İrhâs.

İrhâs in Mâtürîdî Theology as Evidence for Prophethood

Abstract: In this study, the different meanings attributed to the concept of irhâs by the theologians belonging to the Mâtürîdî school of theology and its evidential quality for prophethood are analyzed. In Islamic thought, irhâs, which is defined as the extraordinary events experienced by prophets before prophethood, is handled with caution in the Mâtürîdî school, especially from an epistemological perspective. Our study aims to make an original contribution to the literature by analyzing the Mâtürîdî theologians' approaches to the concept of irhâs, their preferences regarding the epistemological value of such narrations, the extent to which they refer to the narrations of irhâs, and its function as a proof of prophethood. In this framework, it aims to reveal the distinction between irhâs and miracles in terms of the discipline of kelâm and the place of this distinction in the proof of prophethood. The methodology of the study is based on analyzing classical Mâtürîdî works through document analysis and evaluating the narrations of irhâs in terms of the proof of prophethood. It has been determined that the majority of Mâtürîdî theologians do not consider the narrations of irhâs as miracles technically, but as one of the signs of the preparation process for prophethood. In addition, it has been observed that some theologians do not make a clear distinction regarding the concept of irhâs based on the fact that they mention these narrations together with miracles based on sensation. In conclusion, we aim to reveal the place of the concept of irhâs in Islamic thought and the approaches of Mâtürîdî theologians towards this concept.

Keywords: Kalam, Prophethood, Mâtürîdî Theology, Evidences, Miracle, İrhâs.

* Bu makale Muhammed Fatih Eren tarafından İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Mâtürîdî Kelâmında Peygamberliğin İspatı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelâm Anabilim Dalı. E-posta: fatiheren56@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2100-7805>.

*** Prof. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelâm Anabilim Dalı. E-Posta: ikaplan43@gmail.com - ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4739-6669>.

Giriş

İslam düşüncesinde peygamberlerin risâlet öncesi dönemde yaşadıkları olağanüstü olaylar, peygamberliklerinin bir işareti olarak görülmüş ve bu olaylar literatürde *irhâs* kavramı ile ifade edilmiştir. İrhâs, peygamberlerin henüz nübüvvetle görevlendirilmeden önceki yaşamlarında onların seçkinliğini ve ilahî rehberlik için hazırlık süreçlerini simgeleyen olayları ifade etmektedir. Bu kavram, İslam kelâmında Ehl-i Sünnet, Mu'tezile¹ ve Şîa² gibi farklı mezhep ve düşünce okullarında çeşitli şekillerde yorumlanmış, özellikle Mâtürîdî kelâmcılar tarafından belirli bir epistemolojik çerçevede ele alınmıştır.

Bu çalışmada, Mâtürîdî kelâm geleneği bağlamında irhâs kavramı detaylı bir şekilde ele alınacaktır. İrhâsın tanımı, tarihsel gelişimi, İslam kelâmındaki anlamı ve Mâtürîdî kelâmcıların bu kavrama ilişkin epistemolojik yaklaşımları incelenecektir. Ayrıca çalışma, Mâtürîdî kelâmcıların irhâs rivayetlerinin bilgi değeri konusundaki temkinli tutumlarını ve bu rivayetlere yönelik mesafeli yaklaşımlarını vurgulamayı hedeflemektedir.

İrhâs meselesine ilişkin literatür incelendiğinde konunun farklı bağlamlarda ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Mustafa Özkan'ın "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı makalesi, Hz. Peygamber'e atfedilen risâlet öncesi olağanüstü hadiseleri siyer ve meğâzî kaynakları temelinde değerlendirmektedir. Benzer şekilde Mustafa Sezer'in "Geç Dönem Siyer Eserlerinden Sübülü'l-hüdâ'da Nübüvvet Öncesi Delâil ve İrhâsât Anlatımlarından Örnekler" başlıklı çalışması, nübüvvet öncesi irhâsât anlatımlarını siyer ve İslam tarihi kaynakları bağlamında ele almıştır. Durmuş Özbek ise "Hârikulâde Olaylar (Mu'cize - İrhâs - Kerâmet - Meûnet - İstidrac - İhânet/Hizlan)" başlıklı makalesinde, irhâs kavramının anlam alanını açıklamış ancak daha çok mûcize ve mahiyetine ilişkin bir çerçeve sunmuştur. Öte yandan Muharrem Samet Bilgin'in "Tebşîrât ve İrhâsât Rivayetleri Açısından İmâmîyye Şîası'nın Risâlet Öncesi Döneme Bakışı (Bihârü'l-Envâr Örneği)" başlıklı doktora tezi, irhâsât meselesini mezhepsel etkiler bağlamında Şîi düşüncesi perspektifinden ele almaktadır.

Mevcut literatür incelendiğinde irhâs meselesini kelâm literatürü çerçevesinde Hz. Peygamberin nübüvvetine delaleti açısından ele alan bir

¹ Kādî Abdülcebbar *el-Muğnî fî ebvâbî't-tevhîd ve'l-adl*, thk. Mahmud Muhammed Kasım, (Mısır: Müessesetü'l-Mısriyye, 1965), 15/149-151.

² Muharrem Samet Bilgin, *Tebşîrât ve İrhâsât Rivayetleri Açısından İmâmîyye Şîası'nın Risâlet Öncesi Döneme Bakışı (Bihârü'l-Envâr Örneği)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 171-172.

çalışmanın bulunmadığı görülmektedir. Bu eksikliği gidermeyi amaçlayan çalışmamız, Mâtürîdî kelâmcıların irhâs kavramına yönelik yaklaşımlarını, bu rivayetlerin muhtevasına ilişkin epistemolojik değerini ve peygamberlik delilindeki işlevini analiz etmeyi hedeflemektedir.

1. Ana Hatlarıyla İrhâs ve İrhâsât Türü Rivayetler

İslam düşüncesinde, önceki kutsal metinlerde Hz. Peygamber'in müjdelendiğine dair haberlerin doğruluğunu ve imkânını tartışmaya yönelik bir çabanın sonucu olarak, *beşair* literatürü oluşturulmuştur.³ Ayrıca benzer bir gayeyle Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmek için önceki peygamberler gibi onun da risâlet öncesinde bazı olağanüstü olaylar yaşadığına dair bilgiler *delâil* veya *a'lam* adı verilen literatür altında toplanmıştır. Nitekim bu çalışmalarda özellikle İslam tarihi kaynaklarında zikredilen Hz. Peygamberin nübüvvet öncesi yaşamına ilişkin birçok olağanüstü hadisenin yaşandığına dair rivayetlere sıklıkla atıflar yapıldığı görülmektedir.⁴

Peygamberlerde, risâletlerinden önce görülen olağanüstü olaylar için kullanılan irhâs kavramı,⁵ nübüvveti tesis eden olaylar anlamında kullanılmaktadır. Sözlük anlamı "bina inşa etmek veya bir şeyi tesis etmek" olan irhâs, bu anlama benzer şekilde, peygamberliğe hazırlık ve peygamberliğin ispatını inşa eden deliller olarak görülmektedir.⁶ Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması,⁷ bulutun sadece Hz. Peygamberi gölgelemesi gibi hadiseler irhâsa örnek gösterilebilir.⁸ Ayrıca, risâlet öncesi velilerin derecesinden daha aşağı bir konumda olmayacağı, dolayısıyla irhâsâtın keramet türünden kabul edilebileceği görüşü de kaynaklarda yer almaktadır.⁹ Seyyid Şerîf Cürcânî, (ö. 816/1413) Tehânevî'den (ö. 1158/1745)

³ Tarık Tanrıbilir, - Esra Hergüner, "Şemsüddîn es-Semerkindî'de Kitâb-ı Mukaddes Bağlamında Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İspat", *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader]* 18/2 (2020), 620-622.

⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâtü'l-Kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: Siyer Yayınları), 1/137-157; Muhammed İbn İshak, *Siyer*, çev. Sezai Özel (İstanbul: Akabe Yayınları, 1988), 98-103, 125-134; İbn Hişâm, *Siret-i İbn-i Hişâm*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006), 1/218-222.

⁵ Şemsüddîn es-Semerkindî, *es-Sahâ'ifü'l-ilâhiyye* thk. Ahmet Abdurrahman Şerîf (Kuveyt: 1405/1985), 418.

⁶ Tehânevî, *Keşşâfû Istilâhâtü'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, thk. Ali Dahrûc (Lübnan: Mektebetü'l-Lübnân Nâşirûn, 1996), 1/141.

⁷ Hristiyan teolojisinde bu mucize, Hz. İsa'nın peygamberliğinden ziyade ilahî bir kimlik taşıdığının delili olarak yorumlanmakla birlikte, İslam düşüncesinde olay, harikulade niteliği dolayısıyla bir mucize; peygamberlik görevinden önce vuku bulması bakımından ise açık bir irhâs örneği olarak değerlendirilir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de aktarılan tek irhâs anlatısı olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Fikret Soyal, *İbn Kemmûne'de Nübüvvet* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019), 93.

⁸ Tehânevî, *Keşşâfû Istilâhâtü'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, 2/1575; Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 159.

⁹ Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, (Beyrut: Mektebetü'l Lübnan, 1985), 16.

farklı olarak, irhâsı yalnızca Hz. Peygamber'e özgü bir durum olarak aktarırken, bu tür harikulade olayları onun gelişine delalet eden hadiseler şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰

İrhâsât türü haberlerin içerdiği bazı çelişkili bilgilerin varlığı, kelâm âlimlerinin bu rivayetlere epistemolojik ilkeleri doğrultusunda ihtiyatla yaklaşmalarına neden olmuştur. Bununla birlikte, bu durum söz konusu rivayetlerin hiçbir şekilde delil olarak kullanılmadığı anlamına gelmemekte, aksine belirli bağlamlarda istidlalde bulundukları söylenebilir. Bu bağlamda kelâmçıların irhâsâtı peygamberlik iddiasının akabinde olmaması nedeniyle mucize kapsamında değerlendirmede, mucizenin alt kategorilerden biri olarak ele aldığı söylenebilir.¹¹ Mucizenin şartlarına ilişkin detaylı tartışmalar yürüten kelâmçılardan biri olan Kādî Abdülcebbar, peygamberlik iddiasını kanıtlayan mucizenin iddiadan önce olamayacağını, iddianın hemen akabinde olması gerektiğini ifade eder.¹² Ayrıca irhâsâtın mucizenin bu şartını taşıyaması nedeniyle keramet kategorisinde değerlendirildiği de görülür.¹³

Kelâm literatüründe irhâs terimi, peygamberin risâletten önce yaşadığı olağanüstü olaylar için kullanılmakta ve bu tür rivayetler genellikle delâil türündeki eserlerde yer almaktadır. Öte yandan peygamberin nübüvvetinden önce gerçekleşen olağanüstü olayların onun nübüvvetinin delili olarak kabul edilemeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. Kādî Abdülcebbar, (ö. 415/1025) bu görüşü benimseyen önemli Mu'tezilî kelimcilerden biridir. Ona göre bir peygamber, nübüvvetini ancak kendisine risâlet görevi verildikten sonra gösterdiği mucizelerle ispat edebilir. Bu sebeple o, peygamberler henüz nübüvvetle görevlendirilmeden önce nübüvvet iddiasında bulunmadıkları için herhangi bir mucize sergilemelerinin de uygun olmayacağını kaydeder.¹⁴ Kādî'ya göre mucizenin nübüvveti delalet etmesi ancak Allah tarafından yaratılmış olağanüstü bir hadise ve bu hadisenin peygamberlik iddiasıyla

¹⁰ Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, 16.

¹¹ Bayram Çınar, *Nübüvvet Bahisleri*, (Ankara: Kitabe Yayınları, 2023), 94.

¹² Kādî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûl'l-Hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü'l Vehbe, 1996), 569.

¹³ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 3/404; Kādî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 150; Şemsüddîn es-Semerkandî, *es-Sahâ-îfü'l-ilâhiyye*, 418; Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, *Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere*, (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2006), 89; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, çev. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2019), 89; Fahreddin er-Râzî, *El-Muhassal*, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 186.

¹⁴ Kādî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, 149-151.

birlikte olmasıyla mümkündür.¹⁵ Buna ilave olarak Mu'tezile bilindiği gibi mûcize dışındaki harikulade olayların vuku bulmasını mümkün görmemektedir. Bundan dolayı nübüvvet öncesinde meydana gelen olağanüstü hadiseleri aynı dönemde yaşayan veya daha önce yaşamış bir peygamberin mûcizesi olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, Hz. İsa ve Hz. Zekeriya gibi aynı zaman diliminde yaşamış peygamberler için tutarlı görünmektedir. Fakat Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında en az beş asırlık zaman farkı göz önünde bulundurulduğunda bu değerlendirmenin isabetli olmadığı söylenebilir.¹⁶

Daha çok rivayet merkezli eserlerden oluşan delâil literatürü incelendiğinde, Hz. Peygamber'in risâlet görevinden önce, peygamber olacağına dair çeşitli irhâs olaylarının vuku bulduğuna ve bu olayların benzer rivayetlerle sıkça tekrarlandığına rastlanmaktadır.¹⁷ Bu rivayetler, özellikle Hz. Peygamber'in soyu, doğumu ve doğumundan nübüvvetle görevlendirilmesine kadar geçen süreçte yaşandığı iddia edilen olağanüstü hadiseleri aktarmaktadır.¹⁸

Hz. Peygamberin doğumu meselesi irhâs rivayetlerinin ciddi bir yekûnunu oluşturmaktadır. Bu rivayetlerin bazılarında onun mitik/beşerüstü bir karaktere büründürüldüğü de görülmektedir.¹⁹ Örneğin; Hz. Peygamberin doğum zamanı yaklaştığında, Allah Teâlâ meleklerle göklerin ve cennetlerin tüm kapılarını açmalarını ve Resûlullah dünyaya geldiğinde birbirlerini tebrik

¹⁵ Mikail İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 149.

¹⁶ Halil İbrahim Bulut, *Nübüvveti İspat Açısından Hissi Mûcizeler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 50.

¹⁷ Bazı kaynaklarda, Hz. Peygamber'in doğumundan bi'setine kadar geçen süreçte meydana geldiği rivayet edilen olağanüstü olayların sayısının kırka kadar ulaştığı ifade edilmektedir. bk. Mevlana Abdurrahman Camî, *Şevâhid-ün Nübüvve*, çev. Mahmud b. Osman Çelebi (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2008), 67-96; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 1/71-81; Süyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), 1/78-90; İsmâil en-Nebhânî, *Hüccetullâh Ale'l-Âlemîn*, thk. Abdolvâris Muhammed Ali (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 194-200; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki Mustafâ*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye), 1/366-369.

¹⁸ İbn Kesir, ayın yarılması hadisesini, Kamer suresiyle irtibatlandırmakta ve bunu Hz. Peygamberin en önemli delillerden biri olarak aktarmaktadır. Öyle ki, ilgili rivayetin farklı tariklerden aktarılmış olmasını İslam ümmetinin nazarında kesinlik ifade eden bir haber olarak aktarmaktadır. Benzer şekilde İmam Mâtürîdî de Kamer suresini tefsirinde şakk-ı kamer hadisesinin birçok sahabe tarafından görüldüğünü ve çokça nakledildiğini, dolayısıyla tevatür derecesine ulaştığını kaydetmektedir. bk. İbn Kesir, *Şemâ'ilü'r-resûl*, thk. Mustafa Abdolvâhit (Beyrut: Dârü'l Ma'rife), 138; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, çev. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 14/248; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve* thk. Abdülmü'tî Kal'acî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 1/165-184; Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâ'id*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2008), 267.

¹⁹ Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 135-136.

etmelerini emretmiştir. Şeytanlar zincire vurulmuş, denizlerin derinliklerine bağlanmıştır. O gün güneşe büyük bir nur elbisesi giydirilmiş, gecesinde ise yetmiş bin huri Hz. Peygamber'in doğumunu beklemek üzere toplanmıştır.²⁰

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in hürmetine o yıl doğan tüm çocuklar erkek olmuş; hiçbir kız çocuğu dünyaya gelmemiştir. Ağaçlar yeniden meyve vermiştir. Doğum anında, gökyüzünde zümrülden ve yakuttan yapılmış, çevresini aydınlatan pek çok sütun dikilmiş ve İsrâ gecesinde bu sütunlar Hz. Peygamber'e gösterilerek doğumuna müjde olsun diye dikildikleri bildirilmiştir. O gece yerin tüm köşelerinden bir nur yükselmiş, doğudan batıya kadar her yeri aydınlatmıştır. Bu sırada bazı Yahudi âlimleri, yıldızların hareketlerini gözlemleyip Hz. Peygamber'in doğumunu fark etmiştir. Kevser nehri kıyısına yetmiş bin misk ağacı dikilmiştir. Tüm putlar yere düşmüş, Lât ve Uzzâ putları yerlerinden çıkarak Kureys'e Hz. Peygamber'in doğumunu haber vermişlerdir. Kureys'e ait bütün hayvanlar dile gelip aynı müjdeyi vermiştir. O gece tüm tahtlar devrilmiş ve bir gün boyunca hükümdarların dili tutulmuştur. Doğunun vahşi hayvanları ise batının vahşi hayvanlarına Hz. Peygamber'in doğumunu tebrik etmeye gitmişlerdir. Bu rivayetlere göre, denizlerdeki canlılar da aynı şekilde bu tebrikleşmeye katılmışlardır. Yine bu rivayetlere göre Hz. Peygamber'in validesi Âmine, hamileliğinin altıncı ayında uykudayken birisi ona dokunarak, karnında dünyanın en hayırlı kişisini taşıdığını ve bu durumu kimseye bildirmemesi gerektiğini söylemiştir. Bu sebeple Âmine, doğumunu yalnız başına gerçekleştirmiştir, ancak bu yalnızlık çevresinde yaşayanlara nispetlidir. Aslında Firavun'un hanımı Asiye ve İmrân'ın kızı Meryem, cennetten gelen hûrilerle birlikte onun yanındaydı. Ayrıca, Abdümenâf'ın kızlarına benzeyen uzun boylu güzel kadınlar da Âmine'nin etrafını sarmışlardı. Ellerinde gümüş ibrikler taşıyan birçok görevli ve gagaları zümrülden, kanatları yakuttan binlerce kuş da doğumda hazır bulunmuştu. Yerle gök arasına saf ipekten bir perde asılmıştı. Hz. Peygamber doğar doğmaz secdeye kapanmış, ardından ellerini semaya kaldırarak dua vaziyeti almış ve sonrasında dünyanın her tarafında gezdirilmişti.²¹

Söz konusu bu rivayetler günümüzde de İslam tarihçileri ve hadis âlimleri tarafından incelenmiş, sıhhat açısından ciddi problemler içerdiği, önemli bir

²⁰ Beyhakî, *Delâ- 'ilü'n-nübüvve*, 1/71-81;

²¹ Beyhakî, *Delâ- 'ilü'n-nübüvve*, 1/71-81; Süyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), 1/78-90; İsmâil en-Nebhânî, *Hüccetullâh Ale'l-Âlemîn*, thk. Abdolvâris Muhammed Ali (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 194-200; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta-rıfî hukûki Mustafâ*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), 1/366-369.

kısımının mevzu haber olabileceği ifade edilmiştir.²² Kelâm ulemasının ise bu rivayetlerden yalnızca bir kaçını eserlerine dâhil ederken diğerlerini aktarmamış olması, söz konusu rivayetlerin sıhhatine dair şüphe taşıdıklarına işaret etmektedir. İslam düşünce geleneğindeki bu temkinli tutuma rağmen, bazı kimselerin bu rivayetleri temel alarak bir düşünce biçimi inşa ettiği görülmektedir. Muhtemeldir ki diğer milletlerle yaşanan dini ve kültürel etkileşimin ve Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerle karşılaştırılmasının bir neticesi olarak savunmacı bir çabaya dönüşmüştür.²³ Bu rivayetler aracılığıyla Hz. Peygamber, insanüstü bir mahiyete büründürülmeye çalışılmış;²⁴ Resûlullah'ın mucizeleri diğer peygamberlerin²⁵ mucizeleriyle karşılaştırılmak,²⁶ hatta yarıştırmak amacıyla güvenilir olmayan haberler kullanılmıştır.²⁷ Nitekim ölçüyü kaçırarak Hz. Peygamber'in bedensel ifrazatına bile mucizevi özellikler atfederek sayfalar dolusu rivayet aktaranlar olmuştur.²⁸

²² Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 114-192; Mustafa Özkan, "İrhâsâtla İlgili Rivâyetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Eylül 2016), 23-41.

²³ Marshall Hodgson, *İslam'ın Serüveni: İslam'ın Klasik Çağı*, çev. Berkay Ersöz (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017), 528-529.

²⁴ Hamdi Akbaş, *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 125.

²⁵ Tüm dinler, kurucu, kurtarıcı veya karizmatik liderlere sahiptir ve bu liderlerin yaşamları, takipçileri tarafından titizlikle izlenmiş ve aktarılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu figürlerin doğumları esnasında meydana geldiği iddia edilen olağanüstü olaylar, zamanla abartılarak nesilden nesile aktarılmış ve kutsal bir anlatı çerçevesinde yeniden inşa edilmiştir. Özellikle, din kurucularının annelerinin doğaüstü bir şekilde hamile kalmaları ve doğum anında ışıık veya nur motifinin belirgin şekilde vurgulanması, farklı kültürlerde yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Lao-Tzu'nun annesinin ilahi bir ışıktan hamile kaldığına dair anlatılar bulunurken, Zerdüş'tün doğduğu anda evin çevresinin göksel bir aydınlıkla kuşatıldığı rivayet edilmektedir. Benzer şekilde, Konfüçyüs'ün doğumu sırasında eve girip çıkan beş esrarengiz figürün varlığı ve Hz. İsa'nın doğumunda yönlendirici bir sesin duyulması, bu bağlamda değerlendirilebilir. Daha geniş bilgi için bk. Hakan Öztürk- Şahin Kızılabdullah, "Geçmişte Yaşamış Din Kurucusu veya Peygamberler İle İlgili Rivayetlerin Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesine Etkisi: Doğum Olayları Örneği", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 377-391.

²⁶ Kelâm kaynaklarında, Hz. Peygamber'in mucizelerini diğer peygamberlerin mucizeleriyle karşılaştırmak yaygın bir yaklaşımdır. Bu mukayeselerde, Hz. Peygamber'e duyulan derin muhabbet ve hürmetin bir yansıması olarak, onun mucizelerinin önceki peygamberlerin mucizelerine göre daha fazla olduğu yönünde niceliksel bir vurgu öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Nesefî, *et-Temhîd* adlı eserinde Hz. Peygamber'in mucizeler bakımından diğer peygamberlerle eşit olduğunu savunurken, *Tabsiratü'l-Edille'de* ise Hz. Peygamber'in, önceki peygamberler, resuller, şariat sahipleri ve hükümdarların sahip olmadığı türden mucize ve delillere de sahip olduğunu ifade etmektedir. bk. Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Temhîd li-Kavâ'idü't-Tevhîd*, thk. Habibullah Hasan Ahmet (Mısır: Tibaatu'l Muhammediyye), 241; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille fi usûlî'd-dîn*, thk. Muhammed Ali İsa (Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs), 2/706.

²⁷ Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 146.

²⁸ bk. Süyûtî, *El-Hasâisü'l-Kübrâ*, 120-121.

İlgili eserlerdeki irhâsâta ilişkin vurgular incelendiğinde, bu rivayetlerin temel amacının, Hz. Peygamber'in henüz nübüvvetle görevlendirilmeden önce peygamber olarak seçildiğini vurgulama amacı taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda özellikle delâil müelliflerinin bu rivayetleri, herkes tarafından doğruluğu kabul edilmiş haberler²⁹ gibi herhangi bir kritiğe tabi tutmadan aktardıkları dikkat çekmektedir. Beyhakî, (ö. 458/1066) eserinde bu rivayetlerin sıhhatine ilişkin özel bir bölüm açmış ve meseleyi kendi perspektifinden açıklama gereği duymuştur. Bu bağlamda, Beyhakî'nin konuya dair şu ifadeleri, delâil müelliflerinin genel yaklaşımını özetlemesi bakımından önem arz etmektedir:

“Diğer taraftan mûcizeler ve sahabenin faziletleri konusuna gelince, bu konularda rivayet edilen haberler genellikle tek bir kişinin (âhâd haber) nakliyle aktarılmıştır. Ancak, bu rivayetler bir araya geldiklerinde bir anlam bütünlüğü oluştururlar ve bu, tek bir kişinin veya bir grup insanın üzerinde mûcizelerin vuku bulunduğunu kanıtlar. Bu durumda, mûcizelerle ilgili ilim, toplu bir şekilde elde edilmiş olur ve bu, mûcizelerin kesinliğini pekiştirir. Bu sebeple, âhâd haberler bile, eğer birçok kişiden gelen bir destek buluyorsa, mütevatir derecesine çıkabilir ve kesin delil olur. Allah'tan tevfiik dileriz.”³⁰

Görüldüğü üzere, Beyhakî, söz konusu rivayetlerin âhâd nitelikte olduğunu kabul etmekle birlikte sıklıkla aktarılmasını kabul edilmeleri için yeterli bir ölçüt olarak değerlendirmektedir. Hatta bu rivayetlerin birçok kişi tarafından aktarılması nedeniyle mütevatir olarak kabul edilebileceğini ifade ederek, bilginin değerine ilişkin ortaya konan tüm şartları askıya almış olmaktadır. Delâil müelliflerinin bu yaklaşımı, rivayet merkezli bir yöntem benimsemeleri nedeniyle anlaşılabilir bir durumdur. Fakat irhâs rivayetlerinin çok sayıda aktarılmış olması nedeniyle kelâmcıların bir kısmı tarafından da manevî mütevatir³¹ düzeyinde kabul edilmesi, kelâm epistemolojisi açısından dikkat çekici bir durumdur.³²

²⁹ Mâverdi, *A'lâmü'n-nübüvve*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 171-181; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 1/71-80, 165-184; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ' bi-ta'rîfi hukûki Mustafâ*, 1/280-303; İbn Kesir, *Şemâ'ilü'r-resûl*, 234; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâ'ilü'n-Nübüvve*, (Beyrut: Darü'n-Nefais, 1986), 2/373.

³⁰ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 1/32-33.

³¹ Kelâm âlimleri açısından nicelik, tevatürün gerçekleşmesi için tek ölçüt değildir. Bunun yanı sıra, haberin akla uygunluğu, içerdiği bilginin çelişkisiz olması ve ümmet nezdinde icma ile kabul edilmesi gibi çeşitli kriterler de tevatürün geçerliliğini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Daha geniş bilgi için bk. Şemseddin Ahmet Hayâlî, *Şerhu'l-Akâid Haşiyesi*, (İstanbul: Dersaadet, 1322), 32.

³² Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille fî usûli'd-dîn*, thk. Claude Salame (Şam: Ma'hed'il İlmî Fransî, 1990), 1/491; Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, *Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere*, 92; Sezgin Elmalı, *Molla Hayâlî'nin Kelâmî Görüşleri*, (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 80.

2. İmam Mâtürîdî'nin İrhâs Rivayetlerine Yaklaşımı

İmam Mâtürîdî, (ö. 333/944) *Kitâbü't-Tevhîd*'de müstakil olarak irhâs kavramını kullanmamakla birlikte Hz. Peygamber'in fiziksel özellikleri arasında, iki kürek kemiği arasındaki peygamberlik mührü, bulut tarafından gölgelenmesi ve göğsünün yarılp temizlenmesi, nesilden nesile intikal eden ve onda zuhur eden nur gibi bazı irhâsât türü hadiselerle yer vermektedir.³³

Ayrıca Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'de hissi mucizeler başlığı altında ayın yarılmaması,³⁴ bir ağacın ona doğru eğilmesi ve bir taşın ona selam vermesi gibi hadiseleri de ele aldığı görülmektedir.³⁵ Mâtürîdî, ayın yarılmaması olayı ile ilişkilendirilen Kamer Suresi'ndeki "*Vakit yaklaştı ve ay yarıldı*" ayetinin³⁶ tefsirinde ayın kıyamete yakın bir zamanda yarılabacağı yorumuna değinse de, müfessirlerin genelinde bu olayın geçmişte Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olarak gerçekleştiğini savunduğunu aktarmaktadır. Mâtürîdî, bu görüşü aktarırken kendi kanaatini açıkça ifade eder ve ilgili hadis rivayetlerini de delil getirir. Bu bağlamda inşikâku'l-kamer/ayın yarılmaması hadisesinin, sahabenin çoğu tarafından müşahade edildiğini ve bu nedenle hadisin mütevatir³⁷ seviyesine ulaştığını belirterek bu rivayeti manevi mütevatir kategorisine yerleştirir.³⁸ Öte yandan İmam Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*'de Hz. Peygamber'in çocukluk döneminde yaşadığı rivayet edilen şakk-ı sadr hadisesine değinirken gerek İnşirah Suresi'nin tefsirinde gerekse Hz. Musa'nın gönlünün

³³ Ebû Mansûr el- Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Tahir Uluç (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 193.

³⁴ Ayın yarılmaması hâdisesinin zamanlaması konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazıları, bu olayın Hz. Peygamber'in doğumu esnasında gerçekleştiğini savunurken, bazı hadis rivayetlerinde hâdisesinin peygamberlik döneminde vuku bulduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra, kıyamete yakın bir dönemde meydana geleceğini ileri sürenler de olmuştur. bk. Hüseyin Ateş, "Kur'an'da Ay'ın Yarılmaması Mucizesi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/4, (2017), 73-86; Mehmet Salmazzem, "Ayın Yarılmaması Meselesine Dair Tefsirlerdeki Yorum Farklılıkları", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 859-884; Ahmet Erkol, "Hz. Peygamber'in Mu'cizesi Meselesi ve Nübüvvetin İspatında İnşikakı Kamer (Ayın Yarılmaması) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 261-298.

³⁵ Ebû Mansûr el- Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 221.

³⁶ el-Kamer 54/1.

³⁷ Mâtürîdî'nin önemli takipçilerinden olan Neseî ile şerh-haşiye döneminin öncülerinden Hayalî, hissî mucizelerin âhâd haberlerle nakledilmiş olması sebebiyle bilgi değeri teşkil edemeyeceğini belirtmiştir. Ancak, yalan üzerinde ittifak etmeleri imkânsız olan kimseler tarafından tevatür yoluyla nakledilmeleri bu olağanüstü olayların vuku bulduğuna dair bir delil teşkil edebileceğini kabul etmektedir. Neseî, bu rivayetleri epistemik anlamda bir bilgi değeri taşımadığını belirtmekle birlikte, söz konusu haberlerin delil olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir. bk. Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille fî usûlî'd-dîn*, 1/ 491; Elmalî, *Molla Hayâlî'nin Kelâmî Görüşleri*, 80.

³⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, 14/247-248.

genişletilmesini talep ettiği ayetin³⁹ tefsirinde bu olaya herhangi bir atıfta bulunmamaktadır.⁴⁰ Mâtürîdî, ilgili sureyi kâfirlerin baskılarına karşı Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'in gönlünü genişletmesi ona manevi bir ferahlık vermesi ve nübüvvet gibi ağır bir sorumluluğa karşı bu görevi ifa edebilme kuvveti vermesi şeklinde yorumlar.⁴¹

Mâtürîdî, şemail olarak nitelendirdiği fiziksel özellikler bağlamında Hz. Peygamber'in nesilden nesile intikal eden ve sonunda kendisine ulaşan bir nura sahip olduğunu vurgular. Ayrıca iki kürek kemiği arasındaki mühüre de dikkat çeker. Mâtürîdî, kavminin putlara tapmasına rağmen Hz. Peygamber'in bu tür sapkın uygulamalardan uzak durduğunu⁴² ifade eder.⁴³ Her ne kadar Mâtürîdî bu tür olayları doğrudan "irhâsât" olarak isimlendirmese de, Hz. Peygamberin risâleti öncesinde bazı olağanüstü ayrıcalıklara sahip olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Zira ona göre, nesilden nesile aktarılan nur, sırtındaki mühür ve toplumunun dini pratiklerinden bilinçli bir şekilde uzak durması, olağan dışı ve ilahî bir müdahale olarak yorumlanabilecek niteliklerdir.⁴⁴

Hülasa olarak irhâsât meselesi bağlamında Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'de bazı irhâsât rivayetlerine değinmekle birlikte bu olayları ayrıntılı şekilde ele almadığı görülmektedir. O, iki kürek kemiği arasındaki peygamberlik mührü, bir bulut tarafından gölgelendirilmesi ve göğsünün yarılması gibi olayları nübüvvet alametleri arasında zikretse de bunları irhâsât bağlamında değerlendirmez. Nitekim Mâtürîdî, ifade edildiği gibi şakk-ı sadr hadisesini Hz. Peygamber için manevi bir genişleme, kalbinin ilim ve hikmetle doldurulması, işlerini kolaylaştırma ve üzerindeki yükün ağırlığını hafifletme şeklinde yorumlamaktadır.

³⁹ Tâhâ 20/25.

⁴⁰ Şaban Ali Düzgün (ed.), *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011), 104.

⁴¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, 17/275-277, 9/255. Bu yaklaşımı Mâtürîdîlerin tefsirlerinde görmek mümkündür. bk. Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, thk. Yusuf Ali Bedyevî (Beyrut: Dârü'l-Kelimü't-Tayyib, 1998), 3/656.

⁴² Mühür, Hz. Peygamber'in risâletine işaret eden ve olağanüstülük ifade etmeyen bir sembol olarak, yalnızca a'lâm ve delâil literatüründe değil, aynı zamanda kelâm eserlerinde de sıklıkla karşılaşılan bir unsurdur. Peygamberlik mührü rivayetleri ve farklı varyasyonları için bk. İbn Kesir, *Şemâ'ilü'r-resûl*, 40-44.

⁴³ Kelâmcılarda nadiren karşılaşılan bu delil, aslında delâil türü eserlerde yer alan temel alametlerden biridir. Hz. Peygamber'in cahiliye döneminin ayıplarından korunduğunu ifade eden en meşhur rivayetler arasında, Kâbe'nin inşası sırasında izârını çıkarıp çıplak olarak taş taşımalarının engellenmesi, eğlence meclislerine uyku nedeniyle katılamaması ve putlar adına kesilen kurbanlardan yememesi gibi olaylar öne çıkmaktadır. Bu rivayetler, onun peygamberlik öncesi dönemde ahlâkî korunmuşluğunu ve seçkinliğini gösteren işaretler olarak ön plana çıkmaktadır. Daha geniş bilgi için bk. Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, 185-192.

⁴⁴ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 209.

3. Mâtürîdîlerin İrhâs Rivayetlerine Yaklaşımı

Hz. Peygamber'in risâletini ispat bağlamında, özellikle siyer ve İslam tarihi kaynaklarında nesebine ve doğumuna ilişkin olağanüstü olaylar kaydedilmiştir. Bu çerçevede İmam Mâtürîdî'den son dönem temsilcilerinden Abdüllatif Harputî'ye (ö. 1916) kadar hemen her dönemde irhâsât türü olaylara atıf yapıldığı görülmektedir. Siyer ve delâil literatüründeki zengin rivayet çeşitliliği Mâtürîdî eserlerinde aynı yoğunlukta aktarılmasa da kaynakların önemli bir kısmında kabul gören bazı rivayetlerin yer alması dikkat çekmektedir.

Bu tür irhâsât olaylarına Mâtürîdî kelâmının ilk dönem temsilcilerinden olan Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100) de değinmiş ve Hz. Peygamber'in mucizelerini açıklarken hissi mucizelerden örnekler vermiştir. Hz. Peygamber'in hissi mucizelerine dair örnekler arasında ayın ikiye bölünmesi, az bir miktar yemekle büyük bir topluluğu doyurması, koyun, deve ve kurt gibi hayvanlarla konuşmasını zikreder. Bunlara ek olarak Hz. Peygamber'in omuzları arasındaki nübüvvet mührü, insanların verebileceği zararlar karşısında korunmuş olması ve başının üzerinde bir bulutun bulunması gibi hadiseleri de hissî mucizelere örnek olarak göstermekte, irhâsât türü hadiseleri hissi mucizeler olarak görmektedir.⁴⁵

Mâtürîdî düşüncenin sistematik bir hale getirilmesinde önemli bir role sahip olan Ebü'l-Muîn en-Nesefî de (ö. 508/1115) benzer şekilde birçok hissi mucizeyi sıraladıktan sonra irhâsât kabilinden bulutun yalnızca Hz. Peygamberi gölgelemesi hâdisesinden bahseder. Bunun yanı sıra sırtından karnına ve karnından sırtına geçen nurun ortaya çıktığı rivayetini ve iki omzu arasındaki peygamberlik mührüne dair rivayeti de irhâsât türü haberler olarak zikreder. Böylece Nesefî'nin irhâs kavramını kullanmaksızın peygamberlik öncesindeki bulut, nur ve mühür gibi alametlere yer verdiği görülmektedir.⁴⁶ Nesefî'ye göre Hz. Peygamber'in küçük yaşta göğsünün yarılması, kalbinin çıkarılması ve temizlenip yeniden yerine konulması onun risâletine işaret eden önemli delillerden biridir. Nesefî, Mu'tezile ekolünün bu olaydaki hikmeti kavrayamadığı için bu hadiseyi reddettiğini belirtmektedir. Hatta Mu'tezile'nin güvenilir ve yaygın rivayetlere dayanan bu olayı inkâr etmesinin

⁴⁵ Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, thk. Hans Peter Linss (Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2003), 140.

⁴⁶ Nesefî'nin *Tabsiratü'l-Edille* ve *et-Temhîd* eserlerinde bu olgulara hissî mucizeler bağlamında yer verdiği, ancak irhâsa dair ayrı bir kategori oluşturmadığı ifade edilebilir. Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, 1/488; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Temhîd li-Kavâ'id-i-Tevhîd*, 241-242.

peygamberlik karşıtlarına Hz. Peygamber'in diğer mucizelerini de inkâr edebilmeleri için bir zemin oluşturduğunu ileri sürmektedir. Öyle ki Nesefî'ye göre sahabeler, Hz. Peygamber'in göğsündeki yaranın izini bizzat görmüş ve bu olayı tasdik etmişlerdir.⁴⁷

Nesefî, Hz. Peygamber'in yaşadığı olağanüstü tecrübelerin onun şahsında bıraktığı derin etkileri üzerinde durmuştur. Risâlet öncesi ve sonrasında meydana gelen bu tür olağanüstü olayların, Hz. Peygamber'in kalbinde risâletin yarattığı sükûnet ve güveni sağladığını; aynı zamanda iradesini güçlendirip azmini pekiştirdiğini vurgulamaktadır. Bu deneyimlerin neticesinde Hz. Peygamber'in davetini büyük bir kararlılık ve özgüvenle açıkça ilan etme gücüne eriştiğini ifade etmektedir.⁴⁸ Nesefî'nin Hz. Peygamber'in yüce ahlakına ilişkin mucizelerin akabinde bu ahlakî fevkaladeliğin çocukluk dönemine de teşmil edilebileceğini⁴⁹ ifade etmesiyle, irhâsa zımnen bir kapı araladığı da ileri sürülebilir.

Nûreddin Sâbûnî, (ö. 580/1184) Hz. Peygamber'in mucizelerini gerek *el-Bidâye fî usûli'd-dîn*'de gerekse *el-Kifâye fî'l-hidâye* isimli eserlerinde zatında ve zatının dışında gerçekleşen olaylar olarak tasnif eder. Bu çerçevede bulutun Hz. Peygamber'i gölgelemesini zatının dışında gerçekleşen mucizeler arasında zikrederken, anne ve babasının alnında parlayan nuru zatındaki olağanüstülükler arasında kaydeder. Sabûnî, bu olayların Hz. Peygamber'in risâletinin doğruluğuna ve peygamberlik davetinin sahihliğine delalet ettiğini ifade ederken⁵⁰ düşmanları tarafından bile güvenilir biri olarak kabul edilmesini ve hayatı boyunca sergilediği seçkin ahlakı, davetinin doğruluğuna dair en güçlü delil ve en açık kanıt olarak değerlendirmektedir. Sâbûnî bu çerçevede “*في مدة عمره*” (hayatı boyunca) ifadesini kullanmak suretiyle Hz. Peygamber'in risâletten önce de bu üstün ahlakî niteliklere sahip olduğunu vurgulamaktadır.⁵¹ Ayrıca Hz. Ebubekir'in, Hz. Peygamber'e çocukken baktığında, onun yüce ahlakına binaen “Bu kişi büyük bir iş için yaratılmış olmalıdır” dediğini nakleder.⁵² Böylece Sâbûnî'nin, her ne kadar irhâs kavramını doğrudan kullanmasa da, Hz. Peygamber'in olağanüstü ahlakî vasıflarını risâlet öncesi hayatına teşmil ederek irhâsa zemin hazırladığı söylenebilir.

⁴⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, 1/ 534.

⁴⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn*, 1/ 534.

⁴⁹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Temhîd li-Kavâ'id-i-Tevhîd*, 246.

⁵⁰ Nûreddin Sâbûnî, *el-Kifâye fî'l-hidâye* thk. Muhammed Aruçi (Beyrut: Dârü'l İbn Hazm), 196.

⁵¹ Nûreddin Sâbûnî, *el-Kifâye fî'l-hidâye*, 195.

⁵² Nûreddin Sâbûnî, *el-Bidâye min'el Kifâye*, thk. Fethullah Huleyf (Mısır: Daru'l Maarif, 1969), 91.

Mâtürîdî düşüncesinin sonraki nesillere aktarılmasında önemli katkıları bulunan, bu geleneğin Bağdat'a taşınmasında öncü rol oynayan⁵³ ve Tahâvî akidesinin önde gelen şârihlerinden olan Menkubers b. Yalçinkılıç Abdullah et-Türkî, (ö. 652/1254) Hz. Peygamber'in hissi mucizelerine yer verirken, irhâs türündeki rivayetlere temas etmez. Yaşadığı dönemde delâil literatürüne vakıf olmaması mümkün olmayan Menkubers'in, el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Delâilü'n-Nübüvve* eserine atıfta bulunmasına karşın⁵⁴ irhâs rivayetlerine yer vermemesi,⁵⁵ bilinçli bir tercih olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Menkubers'in irhâsât türü rivayetleri Hz. Muhammed'in peygamberliğine delil olarak kullanmadığı söylenebilir.

Şemsüddîn es-Semerkindî (ö. 702/1303) ise irhâsı, peygamberlerin risâletleri öncesinde peygamber olacaklarına ilişkin alametler olarak tanımlamaktadır.⁵⁶ Bu çerçevede bazı kelâmcıların eserlerinde yer alan Hz. Peygamber'in babasının yüzündeki nur örneğine atıfta bulunarak durumu somutlaştırır.⁵⁷ Ancak burada dikkat çeken husus, Semerkandî'nin bu örneği irhâs tanımının hemen ardından vermesine rağmen, Ehl-i Sünnet'in genel mucize tanımının dışına çıkarak, genellikle irhâs kategorisinde değerlendirilen bir olguyu mucize sınıfına dâhil etmiş olmasıdır.⁵⁸

Mâtürîdîye âlimlerinden biri olan Sıgnâkî, (ö. 714/1314) eserinde Hz. Peygamber'e ilişkin bazı hissî mucizelere yer vermektedir. Ardından nesilden nesile aktarılan ve erkeğin sırtından kadının rahmine geçmesi şeklinde tasvir edilen bir nurdan bahsetmekte, bu nurun Hz. Peygamber'in soyunda devam ettiğini kaydetmektedir. Sıgnâkî'nin irhâsât ile ilgili bir diğer örneği ise, Hz. Peygamber'in sırtında yer aldığı rivayet edilen risâlet mührüdür. Sahabeden bu mührü gördüklerini belirtenlerin rivayetlerini sıralayan Sıgnâkî, irhâs kavramını açıkça kullanmaksızın bu bağlamdaki en bilinen örneklerden bazılarını sunmaktadır.⁵⁹ Benzer şekilde Habbâzî de (ö. 691/1292) irhâs kavramını açıkça kullanmaksızın hissî mucizeleri sıralamış ve irhâs kapsamında

⁵³ Recep Tuzcu, "Menkubers b. Yalçinkılıç Abdullah et-Türkî'nin (ö. 652/1254) ve İslam İnanç Felsefesini Temellendirmede Hadisleri Kullanımı ve Yorumu", *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevîlik-*, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2018), 105-106.

⁵⁴ Mustafa Akman, "Menkubers B. Yalçinkılıç", *Mâtürîdî Öncüler: Mâtürîdî Kelâm Düşüncesinin Kurucuları ve Meşhur Âlimleri*, haz. Özden Kanter (İstanbul: Kitabî Yayınları, 2023), 122.

⁵⁵ Menkubers b. Yalçinkılıç, *en-Nûrû'l-Lâmi ve'l-Burhânü's-Sâti*, (İstanbul: Ayasofya Kütüphanesi), 80.

⁵⁶ Şemsüddîn es-Semerkindî, *es-Sahâ-'ifü'l-ilâhiyye*, 418.

⁵⁷ Şemsüddîn es-Semerkindî, *es-Sahâ-'ifü'l-ilâhiyye*, 418.

⁵⁸ İbrahim Kaplan, "Şemsüddîn es-Semerkindî'nin Nübüvvet Anlayışı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/4 (Nisan 2016), 745.

⁵⁹ Hüseyin b. Ali es-Sıgnâkî, *et-Tesdîd şerhu't-Temhîd fî kavâ'id-i't-tevhîd*, thk. Ali Tarık Ziyat Yılmaz (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 556-557.

risâlet mührünü ve nesiller boyunca babalardan annelere ve annelerden babalara intikal etmiş ve onun soyunda kesilmiş olan nuru zikretmiştir.⁶⁰ Bu bağlamda Sıgnâkî ve Habbâzî'nin irhâsât ve hissi mucize arasında bir ayırım yapmadıkları, aynı türden hadiseler olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Sadru'sh-Şerîa, (ö. 747/1346) Hz. Peygamber'in mucizelerini bi'setten önce gerçekleşen ve risâleti süresince meydana gelen olağanüstü hadiseler şeklinde tasnif etmektedir. Bu bağlamda, babası Abdullah'a bir nur gibi intikal eden parlaklık, Kisrâ'nın sarayının eyvanının yıkılması, doğum gecesinde vuku bulan olaylar, rahipler ve kâhinler tarafından aktarılan haberler, taşların konuşması ve Mekke sokaklarında peygamberliğini müjdeleyen seslerin duyulması gibi olayları, bi'setten önce gerçekleşen alametler arasında zikretmektedir. Sadru'sh-Şerîa, risâletten önce meydana gelen olağanüstü hadiseleri, mûcizeler başlığı altında birer alamet olarak ele alanlar arasında yer almaktadır.⁶¹

İrhâsla mûcize arasında herhangi bir ayırım yapmayan Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm ise (ö. 861/1457) irhâs kavramını kullanmaksızın hissi mûcizeleri sıralar. Öyle ki İbn Hümam, bu hârikulâde olayların iddianın akabinde olması şartından hareketle mûcize olarak kabul edilemeyeceğini, bunların ancak Hz. Peygamber'in peygamberliğine bir işaret olarak görülebileceğini ifade edenlere karşın, Hz. Peygamber'de görülen tüm olağanüstü olayları mûcize olarak isimlendirmektedir. O'nun her an ve her olayda peygamberlik iddiasının yenilendiğini ve O'nda meydana gelen her olağanüstü durumun bir mûcize olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶²

İbn Hümam'ın talebesi ve şârihi olan Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, (ö. 906/1500) *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere fi'l-'akâ'id-i'l-münciye fi'l-âhire* adlı şerhinde, Hz. Peygamber'in olağanüstü mûcizelerini zikrederek, bazılarının peygamberlik öncesinde ortaya çıktığından bahseder ve bunlara peygamberliğin temeli ve risâlete hazırlık anlamında irhâs adının verildiğini belirtir. Bu bağlamda onun irhâs kavramını kullanarak peygamberlik öncesi vuku bulduğu iddia edilen olağanüstülükleri mûcizeden ayırdığı görülmektedir. İbn Ebu Şerif, diğer Mâtürîdî kelâmcılardan farklı olarak irhâs örneklerinin yelpazesini genişletir; taşın Hz. Peygamber'e selam vermesi,

⁶⁰ Ebû Muhammed el-Habbâzî, *el-Hâdî fi'uşûli'd-dîn*, thk. Adil Bebek (İstanbul: 2006), 212; Adil Bebek, *Habbazi Kelâmi Görüşleri ve El-Hâdî Adlı Eseri*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2006), 44.

⁶¹ Sadru'sh-Şerîa es-Sânî, *Şerhu Ta'dili'l-'Ulûm*, thk. Mahmut Ay, Mustafa Borsboğa (Ankara: Riasetü'sh-Şuûnid-Diyâne, 2021), 433.

⁶² Kemaleddin İbn Hümam, *Müsâyere*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Mısır: Matbaatu'l Mahmudiyye), 133-136.

hurma kütüğünün inlemesi ve parmaklarından su akması gibi olağanüstü hadiseleri risâlet öncesinde de vuku bulan irhâs olayları olarak tanımlar. İbn Ebu Şerîf'in, irhâsı mûcize olarak adlandırmaması ve bu tanımın hemen ardından kelâm literatüründe nadiren görülen örneklerle yer vermesi, onun diğer Mâtürîdî kelâmcılardan farklılaşan yönü olarak dikkat çekmektedir.⁶³

Şerh ve haşiyecilik geleneğinin önde gelen Mâtürîdî simlerinden Hayalî, (ö. 875/1470) *Şerhu'l-Kasîdeti'n-nûniyye* adlı eserinde Hz. Peygamber'in birçok hissî, haberî ve aklî mûcizesine yer vermektedir. Özellikle hayvanların ve cansız varlıkların konuşması ile Hz. Peygamber'i selamlamasına ilişkin rivayetlere dikkat çekmektedir. Hayalî, aynı zamanda peygamberlikten önce, bilhassa doğumu esnasında yaşandığı ifade edilen olayları da zikretmektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in doğumuna kadar babasının alnında parlayan nur, sünnetli ve göbeği kesik olarak doğması, ellerinden birini gözlerinin üzerine, diğerini göbeğinin üzerine koymuş olması, iki omzu arasındaki peygamberlik mührü, bulutların gölgelemesi, uzun boylular arasında orta boylu görünmesi ve doğduğu gece putların ve heykellerin yere kapanması gibi olayları örnek olarak aktarmaktadır. Bu örnekleri Hz. Peygamber'in risâletinin delilleri arasında zikreden Hayalî'nin zihin dünyasında irhâsât türü rivayetlerin nübüvvete delaletine ilişkin bir şüphe olmadığı anlaşılmaktadır.⁶⁴

Mâtürîdî kelâmcıların eserlerinin içeriğine ilişkin detaylarda farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Örneğin şerh ve haşiye geleneğinin temsilcilerinden Beyâzîzâde Ahmed Efendî'nin (ö. 1098/1687) *İşârâtü'l-Merâm* adlı eserinde irhâs kavramı yer almakla birlikte, irhâs örneklerine yer verilmemiştir.⁶⁵

Kelâmcıların, irhâsâtı genellikle peygamberlik iddiasının akabinde olmaması sebebiyle mûcize kategorisine dâhil etmediği bilinmektedir. Ancak Abdülatif Harputî bu konuda istisnai bir yaklaşım sergilemektedir. Harputî, Taftazânî'nin (ö. 792/1390) *Mekâsîd Şerhi*'ne atıfta bulunarak, Hz. Peygamber'in nübüvvetinden önce gerçekleşen olağanüstü olayları irhâsât olarak tanımlamakla birlikte bunları, Hz. Peygamber'e özgü üstün faziletler ile geleceğe dair verdiği gaybî haberlerle birlikte mûcizeler başlığı altında değerlendirmektedir. Bu bağlamda Harputî, irhâsâtı da peygamberliğin müjdecisi niteliğindeki mûcizeler olarak değerlendirmekte ve irhâs ile mûcize arasında bir ayrım yapmamaktadır.⁶⁶ Dolayısıyla Harputî'nin irhâsâtı

⁶³ Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, *Müsâmeretü bi-şerhi'l-Müsâyere*, 91-92.

⁶⁴ Şemseddin Ahmed Hayalî, *Şerhu'l-Kasîdeti'n-nûniyye*, thk. Ahmet el-Hindî (Kahire: Mektebetü'l Vehbe, 2008), 280.

⁶⁵ Beyâzîzâde Ahmed Efendî, *İşârâtü'l-merâm min ibârâtü'l-İmâm* thk. Ahmet Ferit Mizyâdi (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 270.

⁶⁶ Abdülatif Harputî, *"Kelâm İlmine Giriş"*, haz. Fikret Kahraman (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016), 203.

nübüvvetin bir delili ve müjdecisi olduğunu vurgulayarak, irhâsâtı da teşbih sadedinde mûcize kategorisine dâhil ettiği söylenebilir.⁶⁷

Son dönem Osmanlı ulemasından Zâhid Kevserî, (ö. 1952) Hz. Peygamber'in doğumuna ilişkin oldukça kapsamlı bilgiler vermesine rağmen doğumu ve sonrasında meydana geldiği ifade edilen herhangi bir irhâs rivayetine eserlerinde yer vermemiştir. Kevserî'nin Kur'ân-ı Kerîm ve İsrâ-Mi'raç⁶⁸ mûcizesini ayrıntılı bir şekilde ele almasına karşın, irhâsâtın yanı sıra diğer hissi mûcizelere de değinmemesi dikkat çekicidir.⁶⁹

Mâtürîdî geleneğin son yüzyıldaki önemli temsilcilerinden bir diğer isim Ömer Nasuhi Bilmen, (ö. 1971) *Muvazzah İlmi Kelâm* adlı eserinde, mûcize kapsamına girmeyen olağanüstü olayları açıklarken irhâs kavramına da yer vermektedir. Bilmen, diğer tanımlara benzer bir şekilde, peygamberlikten önce zuhur eden, risâlete delil teşkil eden ve nübüvvetin temelini oluşturan harikulade olayları irhâs olarak nitelendirmektedir. Bilmen'in yaklaşımında dikkat çeken bir unsur, ağaçların ve taşların Hz. Peygamber'e selam vermesi olayını irhâsa örnek olarak zikretmesidir. Kelâm literatüründe bu tür örnekler genellikle zaman belirtilmeksizin hissi mûcizelerle birlikte sunulurken, Bilmen bu olayı irhâs tanımının akabindeki örneklerden biri olarak vermektedir.⁷⁰

Hz. Peygamber için ayırdığı müstakil başlıkta Bilmen, doğum gecesinde bazı olağanüstü olayların meydana geldiğini, bunların peygamberliğin işaretleri olarak kabul edildiğini ve siyer kaynaklarında yer aldığını ifade etmektedir. Bilmen, hissî mûcizeler arasında, Hz. Peygamber'in alnında latîf bir nurun parlaması ve sırtında peygamberlik mührünün bulunması gibi durumları yaratılış mûcizeleri olarak ifade etmektedir.⁷¹ Bu ifadelere odaklanmamızın nedeni ise, kelâmcıların çoğunluğu bu rivayetleri hissi mûcizeler kapsamında

⁶⁷ Muhittin Bahçeci, *Peygamberlik ve Peygamberler*, (Ankara: Kitabe Yayınları, 2013), 173.

⁶⁸ Mehmet Zahit Ünver, *Son Dönem Bir Osmanlı Âlimi M. Zâhid Kevserî'nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Mezheplere Bakışı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011) 59-62.

⁶⁹ Zâhid Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, (Kahire: Mektebetül Tefvikiyye), 356-374.

⁷⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, sad. Salih Sabri Yavuz-Faruk Sancar (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018), 186.

⁷¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlmi Kelâm*, 186., Peygambere nispet edilen bu *nûr* meselesinin, Mâtürîdîliğin öncesine kadar geri götürülmesi mümkündür. Ancak Mâtürîdî düşünce geleneği içinde, bu konunun ilk kez mezhebe ismini veren İmam Mâtürîdî tarafından zikredildiğini ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda peygamberlik nurunun, İmam Mâtürîdî'den başlayarak, son dönem temsilcilerinden olan Ömer Nasuhi Bilmen'e kadar muhafaza edilen ve kabul gören bir peygamberlik alameti olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekir. bk. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilatu'l-Kur'an*, 209.

değerlendirirse de, söz konusu olayların risâlet öncesi döneme tekabül etmesi dolayısıyla irhâs kategorisine dâhil edilebilecek nitelikte olmalarıdır. Bu bağlamda Bilmen, nübüvvet nuruna ilişkin geniş açıklamalarda bulunmakta ve önceki eserlerde görülmeyen bir şekilde bu nuru “Nur-i Muhammedî” olarak nitelendirmektedir. Bu nurun nesilden nesile aktarıldığını ve nihayetinde Hz. Peygamber’de “asıl sahibinde” karar kıldığını belirtmektedir. Böylece, diğer bazı kelâmcıların “peygamberlik nuru” olarak adlandırdığı kavram, Bilmen tarafından “Nur-i Muhammedî” kavramıyla isimlendirilmektedir. Son olarak, Bilmen, nübüvvet mührünün Ehl-i Kitap tarafından da bilinen bir hakikat olduğunu ifade ederek, Bahîrâ’nın bu mührü görmek amacıyla Hz. Peygamber’i ziyaretini bu görüşe delil olarak göstermektedir.⁷²

Buraya kadarki bilgilerden anlaşıldığı üzere Mâtürîdî kelâmında irhâs kavramı doğrudan kullanılmasa da, Hz. Peygamber’in risâlet öncesinde yaşadığı olağanüstü olaylar çeşitli kelâmcılar tarafından değerlendirilmiştir. İmam Mâtürîdî, Kitâbü’t-Tevhîd’de irhâs kavramını kullanmadan, peygamberlik mührü, göğsünün yarılması, bir bulut tarafından gölgelenmesi gibi olayları nübüvvet alametleri arasında zikretmiştir. Sonraki Mâtürîdî kelâmcılar, irhâs konusuna farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Ebû’l-Yüsr el-Pezdevî, Ebû’l-Muîn en-Nesefî, Nûreddin Sâbûnî gibi âlimler, irhâsât türü hadiseleri doğrudan veya dolaylı olarak ele alırken, kimileri bu olayları peygamberliğin işareti olarak kabul etmiş, kimileri ise mucize kavramı içinde değerlendirmiştir. Osmanlı kelimcilerinden olan Abdülatif Harputî, irhâs ile mucize arasında bir fark görmezken, Ömer Nasuhi Bilmen irhâsı peygamberliğin bir delili olarak kabul edip “Nur-i Muhammedî” kavramına özel vurgu yapmıştır. Genel olarak, Mâtürîdî düşüncesinde irhâsât, nübüvvetin bir işareti olarak görülmüş, ancak doğrudan mucize kategorisine dâhil edilip edilmemesi konusunda farklı yorumlar geliştirilmiştir.

Mâtürîdî mütekellimlerin irhâs rivayetlerine yönelik bakışını ele aldığımız bu çalışmada, ilgili ulemanın irhâsâta dair epistemolojik yaklaşımlarını ortaya koymak yerinde olacaktır. Ebû’l-Muîn en-Nesefî, bu rivayetleri epistemolojik anlamda bir bilgi değerinin olmadığını belirtmekle birlikte, belirli şartlar altında delil olarak kullanılabileceklerini de ifade etmektedir. İlginç olan, bu yaklaşımın gerek mütekaddimîn, gerek müteahhirîn, gerekse son dönem kelâmcıları tarafından kabul görmüş olmasıdır.⁷³ Bu bağlamda, Mâtürîdî’nin önemli takipçilerinden Nesefî, Hayalî ve Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, hissi mucizelerin âhâd haberlerle nakledilmiş olması nedeniyle kesin bilgi değeri

⁷² Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 213-214.

⁷³ Ebû’l-Muîn en-Nesefî, *Tebşîratü’l-edille fî uşûli’l-d-dîn*, 1/491; Kemâleddin İbn Ebû Şerîf, *Müsâmere bi-şerhi’l-Müsâyere*, 92; Elmalî, *Molla Hayalî’nin Kelâmî Görüşleri*, 80.

teşkil edemeyeceğini ifade etmektedir. Ancak, böyle olağanüstü olayların, yalan üzerinde birleşmeleri mümkün olmayan güvenilir kişiler tarafından tevâtür yoluyla aktarılması halinde, gerçek olduklarına dair bir kanıt sayılabileceğini kabul etmektedirler. Bu çerçevede Ömer Nasuhi Bilmen'in ifadeleri, Mâtürîdî ulemâ özelinde Ehl-i Sünnet'in hissi mucizeler ve irhâsât rivayetlerine ilişkin bakış açısını ortaya koyması bakımından büyük önem arz etmektedir:

“Âlemlerin övünç kaynağı olan Hz. Peygamber'in daha birçok mucizesi vardır ki bunların varlığı manevî tevâtür ile sabittir. Yani her ne kadar bu mucizelerin her biri tevâtür yoluyla sabit değilse de bunların ortak değerleri (özellikleri), yani mutlak anlamda mucizelerin ortaya çıkması itibarıyla tevâtür yoluyla sabit olmuştur.”⁷⁴

Şimdiye kadar irhâs kavramına ve irhâsâta dair rivayetleri ele alan kelâmcı isimlere değinmişsek de, Mâtürîdî kelâmcılar arasında irhâsâta yer vermeyenler de bulunmaktadır. Örneğin, Ömer Neseî'nin (ö. 537/1142) *Akâ'idü'n-Neseî* adlı eserinde irhâs konusuna değinmediği gibi, Osman el-Ûşî de (ö. 575/1179) *el-Emâlî* adlı manzum eserinde bu konuya yer vermemektedir. Ebü'l-Berekât en-Neseî de (ö. 710/1310) gerek *el-i'timâd fi'l-i'tikâd* ve *el-Umde* adlı eserlerinde, gerekse *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl* isimli tefsirinde irhâs kavramına dair herhangi bir izahta bulunmamıştır. Ömer Neseî'nin eserinin özet mahiyetinde bir akide metni olması,⁷⁵ Osman el-Ûşî'nin eserinin ise manzum olması sebebiyle irhâsât konusunu ele almamış olmaları düşünülebilir. Fakat Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin eserlerinde irhâsa değinmemesi dikkate değer bir husustur.⁷⁶

Bu çerçevede yukarıda zikredilen görüşlerin daha somut ve sistematik bir şekilde takip edilebilmesi için aşağıdaki tablo bölümün özeti niteliğinde önem arz etmektedir:

Tablo 1: Mâtürîdî Âlimlerin İrhâsâta İlişkin Görüşleri

⁷⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 212.

⁷⁵ Ömer Neseî, İnşirah suresinin tefsiri bağlamında, Cebrail tarafından Hz. Peygamber'in göğsünün yarıldığına ilişkin rivayeti herhangi bir yorumda bulunmaksızın sadece nakletmektedir. Necmüddîn Ömer en-Neseî, *et-Teysîr fi't-tefsîr*, thk. Mahir Edîb Habbûş (Beyrut: Darü'l Lübbâb, 2019), 15/396.

⁷⁶ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, 3/656; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-i'timâd fi'l-i'tikâd*, thk. Abdullah İsmail (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2012), 247; Bekir Topaloğlu, *Emâlî Şerhi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2008), 67; Necmüddîn Ömer en-Neseî, *İslam İnancının Temelleri*, haz. Seyyid Ahsen (İstanbul: Bayrak Yayınları, 1995), 79-84.

Âlim	Vefat Tarihi	İrhâs Olaylarına Bakış Açısı	Öne Çıkan Görüşler ve Örnekler
Ebu'l-Yusr el-Pezdevî	1100	İrhâs olaylarını mûcize kategorisinde değerlendirmiştir.	Ay'ın ilkeye bölünmesi, hayvanlarla konuşması, omuzlarındaki peygamberlik mührü.
Ebü'l-Muîn en-Neseî	1115	İrhâsı bir mûcize olarak görmese de risâlete işaret eden olağanüstü olaylar kabul eder.	Bulutun gölgelemesi, omuzlarındaki mûhür, alındaki nurun parlaması, göğsün yarılması.
Nûreddin Sâbûnî	1184	Risâleti öncesi ahlaki üstünlükleri de irhâs kapsamında değerlendirmiştir.	Hz. Peygamber'in risâlet öncesindeki güvenilirliğine Hz. Ebubekir'in şahitliği, annesi ve babasının alnında nurun belirlemesi.
Şemsüddin Semerkandî	1303	İrhâsı risâletinden önce peygambere olacak kimsede beliren alametler olarak tanımlar.	Babasının sahip olduğu nuru, Hz. Peygamber'in alametlerinden biri olarak kabul eder.
Sîgnâkî	1314	İrhâsı açıkça kullanmasa da risâlet mührü gibi olağanüstü olayları peygamberlik delili olarak sunar.	Nesilden nesile geçen nur ve risâlet mührü.
Kemâlüddin İbnü'l-Hümâm	1457	İrhâs doğrudan mûcize olarak kabul eder ve risâlet öncesi olayları da mûcize kategorisine dahil eder.	Peygamberlik iddiasının akabinde olmasa da tüm olağanüstü olayları mûcize olarak kabul eder.
İbn Ebû Şerîf	1500	İrhâsı mûcizeden ayırır; risâlete hazırlık süreci olarak ele alır ve çok sayıda örnek sıralar.	Taşın selam vermesi, hurma kütüğünün inlemesi, parmaklarından su akması gibi rivayetleri risâleti öncesinde yaşanan irhâs örnekleri olarak sunar.
Abdüllatif Harputî	1916	İrhâsı mûcize ile aynı kategoriye dahil eder, risâletin müjdecisi olarak değerlendirir.	İrhâsât türü olaylara örnek vermez.
Ömer Nasuhi Bilmen	1971	İrhâsı nübüvvetin temeli olarak görür ve risâlete işaret eden olaylar arasında sayar.	Ağaçların ve taşların selam vermesi ve Hz. Peygamberin alnında parlayan latîf nur.

Sonuç

Bu çalışmada Mâtürîdî mezhebi çerçevesinde irhâs kavramının tanımı, tarihsel gelişimi, irhâsa yönelik epistemolojik değeri ele alınmıştır. Mâtürîdî düşüncenin, peygamberliğe delalet etme niteliği bağlamında irhâsat türü haberlere ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Bu tutumun, söz konusu rivayetlerin büyük ölçüde âhâd haber niteliğinde olmasıyla ilişkilendirilebileceği söylenebilir. Bu çerçevede Mâtürîdî kelâmcıların bir kısmı mûcizenin peygamberlik iddiasının akabinde gerçekleşmesi gerektiğini savunarak, irhâsatın teknik anlamda mûcize kapsamına girmediğini ifade etmiştir. Öte yandan Mâtürîdî kelâmcıların bazıları irhâsın, risâletin temelini oluşturan bazı vasıflara işaret eden bir delalet unsuru olduğunu kabul etmekle birlikte, irhâs hadiselerini hissî mûcizelerle birlikte zikretmiştir. Bu durum, irhâs ve mûcize kavramları arasında tam olarak belirgin bir ayırım yapılmadığı izlenimi vermektedir. Bu bağlamda Mâtürîdî düşünürler arasında irhâs meselesine dair ortak bir yaklaşımın varlığından söz etmek mümkün değildir.

Bununla birlikte, bu rivayetlere büyük ölçüde epistemolojik gerekçeler nedeniyle mesafeli yaklaşılmına rağmen, bazı Mâtürîdî düşünürlerce herhangi bir eleştiriye tabi tutulmaksızın aktarılması da dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, Mâtürîdî kelâmında bazı isimler irhâsı hissî mucizeler arasında zikretmiş olsa da mucizeye eşdeğer bir delalet unsuru olarak görülmemiş, peygamberliğe hazırlık sürecinin işaretlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, bilgi değeri taşıma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilen ve kaynaklarda mükerrer bir biçimde aktarılan irhâs rivayetlerinin, belirli kriterlerle birlikte klasik kelâm literatürüne dâhil edildiği görülmektedir.

Kanaatimizce, erken dönemde kaleme alınan rivayet merkezli delâil eserlerinin etkisiyle, yeterli bir tahkik ve tenkit sürecinden geçmeksizin, özellikle en fazla aktarılan olağanüstü hadiseler eserlere dâhil edilmiştir. Bu nedenle, ulemanın bir kısmı bu olayları hissî mucizeler başlığı altında ele alırken, bir kısmı ise bunları bir işaret ve alamet olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla, irhâs kavramına dair ortak bir yaklaşımın oluşması mümkün olmamıştır.

Kaynakça

- Abdülcebbar, Kâdî. *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. thk. Mahmud Muhammed Kasım. Mısır: Müessesetü'Mısıriyye, 1965.
- Abdülcebbar, Kâdî. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü'l Vehbe, 1996.

- Abdurrahman Cami, Mevlana. *Şevâhid-ün Nübüvve*. çev. Mahmud b. Osman Çelebi. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2008.
- Ahatlı, Erdiñç. *Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Ahmed Efendi, Beyâzîzâde. *İşârâtü'l-merâm min ibârâtî'l-İmâm*. thk. Ahmet Ferit Mizyâdi. Lübnan: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Akbaş, Hamdi. *İslâm Kelâmında Delâilü'n-Nübüvve Geleneği (Hicri V. Asır)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Akman, Mustafa. "Menkûbers B. Yalınkılıç". *Mâtürîdî Öncüler: Mâtürîdî Kelâm Düşüncesinin Kurucuları ve Meşhur Âlimleri*. haz. Özden Kanter. 122. İstanbul: Kitabî Yayınları, 2023.
- Ateş, Hüseyin. "Kur'an'da Ay'ın Yarılması Mûcizesi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/4 (Ekim 2017), 73-86.
- Bahçeci, Muhittin. *Peygamberlik ve Peygamberler*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2013.
- Bebek, Adil. *Habbazi Kelâmî Görüşleri ve El-Hâdî Adlı Eseri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2006.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. thk. Abdülmü'tî Kal'acî. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.
- Bilgin, Muharrem Samet. *Tebşîrât ve İrhâsât Rivayetleri Açısından İmâmiyye Şiasî'nin Risâlet Öncesi Döneme Bakışı (Bihârü'l-Envâr Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. sad. Salih Sabri Yavuz-Faruk Sancar. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2018.
- Bulut, Halil İbrahim. *Nübüvveti İspatı Açısından Hissi Mûcizeler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Cürcânî, Seyyid eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü'l Lübnan, 1985.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l-Mevâkîf*. çev. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Çınar, Bayram. *Nübüvvet Bahisleri*. Ankara: Kitabe Yayınları, 2023.
- Düzgün, Şaban Ali. *Mâtürîdînin Düşünce Dünyası*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011.
- Elmalı, Sezgin. *Molla Hayâlî'nin Kelâmî Görüşleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Erkol, Ahmet. "Hz. Peygamber'in Mu'cizesi Meselesi ve Nübüvvetin İspatında İnşıkakı Kamer (Ayın Yarılması) Hadisesi ile İlgili Bir Değerlendirme". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1/1999), 261-298.
- Harputî, Abdüllatif. *"Kelâm İlmine Giriş"*. haz. Fikret Kahraman. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.
- Hayâlî, Şemsettin Ahmet. *Şerhu'l-Kasidetü'n-nûniyye*. thk. Ahmet el-Hindî. Kahire:

- Mektebetü'l Vehbe, 2008.
- Hayâlî, Şemseddin Ahmet. *Şerhu'l-Akâid Haşiyesi*, İstanbul: Dersaadet, 1322.
- Hodgson, Marshall. *İslam'ın Serüveni: İslam'ın Klasik Çağı*. çev. Berkay Ersöz. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. çev. Musa Kazım Yılmaz. İstanbul: Siyer Yayınları.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed. *Siyer*. çev. Sezai Özel. İstanbul: Akabe Yayınları, 1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn. *Siret-i İbn-i Hişam*. çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İpek, Mikail. *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Şemâ'ilü'r-resûl*. thk. Mustafa Abdulvâhit. Beyrut: Darü'l Ma'rife.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Delâilü'n-Nübüvve*. Beyrut: Darü'n-Nefais, 1986.
- İbn Hümam, Kemaleddin. *Müsâyere*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. Mısır: Matbaatu'l Mahmudiyye.
- İbn Ebû Şerîf, Kemâleddin. *Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere*. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2006.
- Semerkindî, Şemsüddîn Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *eş-Şahâ'ifü'l-ilâhiyye*. thk. Ahmet Abdurrahman Şerîf. Kuveyt: 1985.
- Kādî İyâz. *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki Mustafâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Kaplan, İbrahim. "Şemsüddîn es-Semerkindî'nin Nübüvvet Anlayışı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/4 (Nisan 2016), 745.
- Kevserî, Zâhid. *Makâlâtü'l-Kevserî*. Kahire: Mektebetül Tefvîkiyye.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilatu'l-Kur'an*. çev. Kemal Sandıkçı. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. çev. Tahir Uluç. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Mâverî, Ebû'l-Hasen Alî. *A'lâmü'n-nübüvve*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn. *Bahrü'l-Kelâm*. çev. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2019.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn. *Temhîd li-Kavâ'id-i't-Tevhîd*. thk. Habibullah Hasan Ahmet. Mısır: Tıbaatu'l Muhammediyye.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn. *Tebşîratü'l-edille fî usûli'd-dîn*. thk. Claude Salame. Şam: Ma'hed'il İlmî Fransî, 1990.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn. *Tebşîratü'l-edille fî usûli'd-dîn*. thk. Muhammed Ali İsa. Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs.

- Nesefî, Necmüddîn Ömer. *et-Teysîr fî't-tefsîr*. thk. Mahir Edîb Habbûş. 15 Cilt. Beyrut: Darü'l Lübbâb, 2019.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Medârikü't-tenzîl ve hakâ'îku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedyevî. Beyrut: Dârü'l-Kelimü't-Tayyib, 1998.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *el-İ'timâd fî'l-i'tikâd*. thk. Abdullah İsmail. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2012.
- Nesefî, Necmüddîn Ömer. *İslam İnancının Temelleri*. haz. Seyyid Ahsen. İstanbul: Bayrak Yayınları, 1995.
- Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil. *Hüccetullâh Ale'l-Âlemîn*. thk. Abdolvâris Muhammed Ali. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Öztürk, Hakan - Kızılabdullah, Şahin. "Geçmişte Yaşamış Din Kurucusu veya Peygamberler İle İlgili Rivayetlerin Hz. Muhammed'in Hayat Hikâyesine Etkisi: Doğum Olayları Örneği", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 377-391.
- Özkan, Mustafa. "İrhâsâtla İlgili Rivayetlerin Metin ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (Eylül 2016), 23-41.
- Pezdevî, Ebü'l-Yûsuf. *Uşûlü'd-dîn*. thk. Hans Peter Lins. Mısır: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turâs, 2003.
- Râzî, Fahreddin. *El-Muhassal*. çev. Eşref Altaş. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Salmazzem, Mehmet. "Ayın Yarılması Meselesine Dair Tefsirlerdeki Yorum Farklılıkları". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 859-884.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Kifâye fî'l-hidâye*. thk. Muhammed Aruçi. Beyrut: Dârü'l İbn Hazm.
- Sâbûnî, Nûreddin. *el-Bidaye min'el Kifaye*. thk. Fethullah Huleyf. Mısır: Daru'l Maarif, 1969.
- Sadrüşşerîa es-Sânî, *Şerhu Ta'dîlî'l-'Ulûm*, thk. Mahmut Ay, Mustafa Borsboğa Ankara: Riasetü's-Şuûnid-Dîyâne, 2021.
- Süyûtî, *El-Hasâisü'l-Kubrâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Soyal, Fikret. *İbn Kemmûne'de Nübüvvet*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2019.
- Siğnâkî, Hüseyin b. Alî. *et-Tesdîd şerhu't-Temhîd fî kavâ'idî't-tevhîd*. thk. Ali Tarık Ziyat Yılmaz. 2 Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 2021.
- Tanrıbilir, Tarık- Hergüner, Esra. "Şemsüddîn es-Semerkandî'de Kitâb-ı Mukaddes Bağlamında Hz. Muhammed'in Peygamberliğini İspat". *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader]* 18/2 (2020), 617-641.
- Teftâzânî, *Şerhu'l-'Akâ'id*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2008.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfû istilâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. thk. Ali Dahrûc. Lübnan: Mektebetü'l-Lübnân Nâşirûn, 1996.
- Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

- Topaloğlu, Bekir. *Emâli Şerhi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2008.
- Tuzcu, Recep. "Menkubers b. Yalçinkılıç Abdullah et-Türkî'nin (ö. 652/1254) ve İslam İnanc Felsefesini Temellendirmede Hadisleri Kullanımı ve Yorumu", *VI. Uluslararası Şeyh Şa'ban-ı Velî Sempozyumu -Yesevîlik-*. ed. Cengiz Çuhadar vd. 105-106. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Ünver, Mehmet Zahit. *Son Dönem Bir Osmanlı Âlimi M. Zâhid Kevserî'nin Ehl-i Sünnet Algısı ve Mezheplere Bakışı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yalçinkılıç, Menkubers. *en-Nûrû'l-Lâmi ve'l-Burhânü's-Sâtı*. İstanbul: Ayasofya Kütüphanesi.